

АНОТАЦІЯ

Сучек С. І. Трансформація екологічного оподаткування в Україні в умовах євроінтеграції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (07 – Управління та адміністрування). – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2022.

У дисертації досліджено концептуальні основи трансформації екологічного оподаткування як важливої складової бюджетного процесу в умовах євроінтеграції України, теоретико-методичні та інституційно-організаційні аспекти становлення та функціонування екологічного оподаткування в світовій, європейській та вітчизняній системі оподаткування, роль екологічного оподаткування у формуванні дохідної частини Державного та місцевих бюджетів для подальшого фінансування видатків, пов'язаних із охороною природного навколишнього середовища. Поглиблено трактування сутності екологічного оподаткування, що у вітчизняній практиці здебільшого ототожнюється із податком за забруднення, який розширено до «системи екологічного оподаткування», що, на відміну від існуючих підходів, включає в себе власне екологічний податок в існуючому розумінні, податки на енергію, транспорт, ресурсні платежі. Це дозволить збільшити обсяги бюджетних коштів потенційно доступних для фінансування природоохоронних заходів на різних рівнях бюджетної системи України.

Розширено перелік функцій системи екологічного оподаткування шляхом включення до їх переліку таких як: 1) інноваційної, що забезпечує сприяння залученню нових технології, оновленню виробничих потужностей, що стимулює науково-технічний прогрес та підвищує ефективність екологічного оподаткування; 2) інвестиційної, яка полягає в реінвестуванні коштів, акумульованих державою через екологічне оподаткування, через механізм

«зеленого» кредитування та «зелені» облігації для залучення коштів суб'єктами господарювання з метою фінансування науково-дослідницької діяльності та впровадження отриманих інновацій у захист навколишнього середовища; 3) інституційної, яка полягає в формуванні організаційно-правового середовища, що забезпечує функціонування екологічного оподаткування, оскільки для виконання екологічним оподаткування покладених на нього функцій виникає потреба у спеціалізованих інституціях, які обслуговуватимуть кожну зі складових бюджетного механізму його функціонування, зокрема в частині формування законодавчої бази, яка регулює справляння екологічного податку, розподілу між бюджетами різного рівня та фондами та використання акумульованих коштів за цільовим призначенням (традиційних для вітчизняної практики видатків на охорону природного навколишнього середовища та використання нових для вітчизняної економіки інструментів – «зеленого» кредитування та «зелених» облігацій).

Удосконалено поняття бюджетного механізму функціонування екологічного оподаткування, де виокремлено механізм справляння екологічного податку, механізм розподілу екологічного податку між бюджетами різних рівнів та механізм фінансування природоохоронних заходів. Це дозволить підвищити ефективність використання екологічних коштів в Україні на різних бюджетних рівнях, насамперед на рівні бюджетів територіальних громад, оскільки їх населення буде набагато краще контролювати їх формування та використання, ніж державні екологічні структури, до ефективності діяльності яких в Україні є дуже багато претензій..

Проведено аналіз бюджетного механізму функціонування екологічного оподаткування в Україні з метою виявлення проблем та загроз, що знижують його ефективність з урахуванням нормативно-правової бази, що регулює функціонування кожної зі складових. Вказано на необхідність врахування нових екологічних загроз для українських підприємств-експортерів до ЄС в рамках Зеленого європейського курсу, що може негативно вплинути на їх прибутковість та, відповідно, на сплату податків до бюджетів різного рівня. Насамперед це

стосується металургійних підприємств, підприємств з виробництва алюмінію та цементу тощо. З часом під нові екологічні обмеження ЄС попадуть виробники й багатьох видів сільськогосподарської продукції, що експортується до країн Європейського Союзу, до яких вони поки абсолютно не готові. Водночас, Українська держава не змушує їх до негайної екологічної перебудови своїх виробництв, що в перспективі призведе до зупинки їх експорту до ЄС та до значних втрат для нашого бюджету.

У роботі обґрунтовано сутність суперечності бюджетного механізму функціонування екологічного оподаткування, що виникає внаслідок реалізації фіскальної функції екологічного оподаткування. Зокрема держава зацікавлена у збільшенні доходів від екологічного оподаткування, тоді як за незмінних ставок оподаткування це означатиме збільшення обсягів негативного впливу на довкілля, що, в свою чергу, призводить до збільшення видатків держави на подолання цих наслідків. Виникає «фіскальний зелений парадокс», коли держава зацікавлена одночасно і в отриманні доходу від екологічного податку, і в зменшенні обсягів забруднень природного середовища, яке призведе до зменшення таких надходжень.

Проаналізовано стан та тенденції формування доходів бюджетів України у 2016-2020 роках від екологічного оподаткування загалом та від вуглецевого податку зокрема, а також тренди видатків на охорону природного навколишнього середовища з метою подальшого визначення відповідності існуючого механізму цілям досягнення кліматичної нейтральності. Отримані результати показали, що в структурі доходів Державного бюджету України протягом 2016-2020 років на екологічний податок припадає від 0,22% до 0,39% усіх доходів, при цьому видатки на охорону навколишнього природного середовища в загальній структурі видатків Державного бюджету України становлять від 0,52% до 0,7% усіх видатків. Така різниця у частці надходжень від екологічного оподаткування та видатків на природоохоронну діяльність свідчить про недостатні обсяги надходжень для покриття збитків нанесених довкіллю та необхідність їх збільшення. Це, на наш погляд, є можливим вирішити шляхом: розширення бази

оподаткування; збільшення ставок екологічного податку та впровадження механізмів контролю за коректністю подання податкової звітності щодо обсягів викидів, які підлягають оподаткуванню у звітному періоді; розширення ролі громадських екологічних організацій у контролі за використанням екологічних коштів.

Основну частку доходів в структурі екологічного податку, що зараховується до Державного бюджету України, становить податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення (від 29% до 56%) та екологічний податок, який справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензій строк (від 28% до 57%). Обґрунтовано, що однією з причин незначної частки екологічного податку в доходах Державного бюджету України є те, що ставки податків, які відносяться до екологічного податку, є надзвичайно низькими у порівнянні з ставками подібних податків в ЄС, куди Україна має намір інтегруватися. Доведено необхідність суттєвого збільшення ставки насамперед вуглецевого податку до середнього рівня ставок в країнах Європейського Союзу, оскільки наша країна в цьому питанні суттєво відстає від вимог, встановлених нормативними документами ЄС, що ускладнює отримання відповідних ресурсів з Фондів Європейського Союзу.

У структурі надходжень екологічного податку до місцевих бюджетів загалом та до бюджету Волинської області зокрема у 2016-2020 роках також значну частину становлять надходження від екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення, навіть після того, як до місцевих бюджетів припинились надходження екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення. Розраховані співвідношення надходжень від екологічного податку та видатків на охорону природного навколишнього середовища характеризується

помітним дисбалансом: в окремих періодах доходи суттєво перевищують видатки, а в інших – навпаки. Обґрунтовано, що екологічний податок не узгоджується в процесі планування доходів бюджету із необхідними видатками на охорону навколишнього середовища. Запропоновано виокремити у складі екологічних державних фінансів трирівневий цільовий позабюджетний кліматичний фонд (державний рівень, обласний та місцевий), який забезпечить цільове використання коштів від екологічного оподаткування та, на відміну від бюджетних фондів, не буде обмежений в термінах використання коштів в межах бюджетного року, що дозволить планувати та фінансувати довгострокові програми спрямовані на «озеленення» економіки.

Доведена необхідність удосконалення структури екологічного податку в Україні шляхом виведення з неї вуглецевого податку як окремого елементу екологічного оподаткування, що зроблено в багатьох країнах ЄС. Це дозволить підвищити ефективність використання коштів від нього в бюджетах різного рівня в Україні, передусім на рівні територіальних громад, населення яких гостріше відчуває всі негативні наслідки діяльності підприємств-забруднювачів навколишнього середовища, ніж жителі інших регіонів. Тому важливо збільшити частку відрахувань від екологічного податку в бюджети відповідних громад. Водночас, Українській державі слід посилити контроль за залученням так званих токсичних екологічних інвестицій в громади, оскільки у праценадлишкових регіонах (до яких відноситься й Волинь) і керівництво територіальних громад, і збори громадян можуть бути прихильними до залучення подібних інвестицій, оскільки вони забезпечують зростання кількості робочих місць в громаді. Цим користуються нечесні на руку українські та зарубіжні бізнесмени, що переносять на територію нашої країни так звані «брудні» в екологічному плані виробництва, в тому числі з країн Європейського Союзу.

Обґрунтовано необхідність поглиблення реформи децентралізації в частині екологічного оподаткування відповідно до європейських тенденцій та декларованого Україною орієнтуру на децентралізацію, адже значну частину екологічного податку повинні отримувати ті територіальні громади, на території

яких знаходиться підприємство-забруднювач навколишнього середовища. В цьому контексті запропоновано закріпити розподіл коштів кліматичного фонду в таких пропорціях: 20% - до державного фонду, 20% - до обласного фонду, 60% - до фонду органів місцевого самоврядування. Водночас, частину цих коштів доцільно спрямувати на екологічну модернізацію таких підприємств, оскільки у багатьох із них подібних коштів на вказані заходи не вистачає. Тобто, в сучасних умовах в Україні необхідно активніше розвивати приватно-муніципальне партнерство щодо покращення навколишнього середовища, а не робити наголос лише на зростанні рівня екологічних зборів та штрафів.

Автором у роботі ідентифіковано «вузькі місця» в порядку подання податкової звітності щодо обсягів викидів забруднювачами навколишнього середовища, зокрема: 1) існуючий у нашій країні механізм оцінки викидів вуглекислого газу (як й інших викидів парникових газів) на даний момент дозволяє вітчизняним підприємствам-забруднювачам суттєво занижувати реальні обсяги викидів парникових газів, оскільки забруднювач самостійно проводить розрахунок обсягів викидів, що підлягають оподаткуванню; 2) розрахунок обсягів викидів проходить за застарілими методиками та відсутній єдиний механізм для всіх платників податку; 3) перевірки підприємств-забруднювачів з боку екологічних структур в Україні дуже утруднені, оскільки керівництво цих підприємств досить часто не допускає на такі підприємства контролюючі екологічні служби, не кажучи вже про представників громадських екологічних організацій; 4) фінансові санкції за подібні діяння з боку підприємств-забруднювачів мізерні, що вимагає їх перегляду у напрямі збільшення відповідних ставок у кратному розмірі. Для вирішення вказаних проблем обґрунтовано доцільність запровадження в Україні (за прикладом Швеції) механізму врахування частки вуглецю у викопному паливі та сплату відповідного податку перед використанням цього палива, а не після його використання, як нині здійснюється в Україні з метою уникнення ухилення від сплати податків. За такого порядку податковим агентом виступатиме видобувач або імпортер речовин, здатних до генерування двоокису вуглецю (газу, нафти, вугілля), що дозволить підвищити

ефективність функціонування системи моніторингу та звітності викидів та спростити екологічну звітність щодо викидів вуглекислого газу.

На основі математичного моделювання обґрунтовано залежність обсягів викидів двоокису вуглецю від рівня розвитку економіки, оскільки країни, які генерують більшу кількість вуглекислого газу (зокрема й країни ЄС), є, як правило, країнами з високим рівнем ВВП. Проведені розрахунки також показали пряму сильну залежність між обсягом отриманих бюджетами країн екологічних податків, обсягом викидів та обсягом видатків на природоохоронну діяльність. З'ясовано, що країни з високим рівнем економічного розвитку генерують значні обсяги вуглекислого газу, але за рахунок ефективної системи екологічного оподаткування отримують значні надходження від реалізації принципу «забруднювач платить» та повертають отримані від оподаткування кошти в природоохоронну та ресурсозберігаючу діяльність. Встановлено, що такий механізм в довгостроковій перспективі є ефективним та в результаті приводить до зменшення обсягів викидів в навколишнє середовище. Тому його важливо застосувати й в Україні.

У дисертації запропоновано теоретико-методичний підхід до розрахунку коефіцієнта ефективності екологічного оподаткування як інструменту, з метою оцінки співрозмірності доходів від екологічного податку та видатків на охорону навколишнього природного середовища та зробити висновки про необхідність коригування доходів від екологічного оподаткування та видатків на природоохоронну діяльність. Розрахунок коефіцієнта для Зведеного, Державного та місцевих бюджетів дозволив стверджувати про необхідність збільшення надходжень від екологічного оподаткування за рахунок збільшення ставок, розширення бази оподаткування та розширення поняття екологічного оподаткування до системи екологічного оподаткування шляхом включення транспортних, енергетичних та ресурсних платежів.

Розроблено економіко-математичну модель прогнозування коефіцієнта екологічної ефективності. Прогнозований показник на 2021-2025 рік засвідчує тенденцію до зниження коефіцієнту екологічної ефективності, що суперечить

основним цілям екологічного оподаткування в Україні зафіксованим у Другому Національно визначеному внесок України до Паризької угоди, Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Аргументовано, що досягнення таких цілей можливе через підвищення надходжень екологічного податку до бюджетів різного рівня та оптимізації видатків через «зелене» кредитування та «зелені» інвестиції.

Узагальнення та систематизація вимог Європейського Зеленого курсу та вітчизняних нормативно-правових актів, що визначають взяті Україною на себе зобов'язання щодо кліматичної нейтральності, дало змогу розробити практичні рекомендації щодо удосконалення екологічного оподаткування в Україні. Для їх ефективної реалізації запропоновано здійснити такі заходи: 1) розширити поняття екологічного оподаткування до системи екологічного оподаткування (СЕО), а саме включити до цієї системи такі податки, як: акцизний податок на пальне, автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів, акцизний збір за електричну енергію; збір за першу реєстрацію транспортного засобу, рентну плату; рентну плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні, транспортний податок, мито на нафтопродукти, транспортні засоби та шини до них, що ввозяться суб'єктами підприємницької діяльності та громадянами; 2) переглянути ставки екологічного податку (за викиди та забруднення) у напрямку зростання до середнього європейського рівня, що шляхом збільшення впливу на платників податку сприятиме пошуку більш екологічних технологій та методів виробництва, а також дозволить державі збільшити видатки на природоохоронну діяльність та підтримку галузей підприємств щодо переходу до «зеленого» виробництва; 3) зараховувати екологічні податки до позабюджетних цільових кліматичних фондів; 4) конкретизувати вимоги до видатків на природоохоронну діяльність та визначити відповідальність за відхилення від цільового використання коштів кліматичного фонду; 5) законодавчо закріпити фінансові інструменти

стимулювання до озеленення діяльності через податкові пільги; б) створення сприятливого економічного середовища для функціонування інструментів «зеленого» кредитування та ринку зелених облігацій.

У роботі акцентовано увагу на доцільності удосконалення механізму справляння вуглецевого податку, який необхідно доповнити таким елементом, як плата за вуглецевий слід, що пов'язано з необхідністю його врахування при експорті основних українських товарів до ЄС. Це пояснюється імперативами Європейського Зеленого курсу, відповідно до якого всі підприємства-експортери до ЄС з поза меж Європейського Союзу (в тому числі й з України) з 2023 р. будуть змушені платити підвищений вуглецевий податок за так званий вуглецевий слід за експортовані товари до ЄС, при виробництві яких в Україні на даний момент використовується значно менше відновної енергії, ніж на аналогічні товари, вироблені підприємствами з країн Європейського Союзу. Крім того, подібний механізм запроваджується керівництвом ЄС з метою зменшення втрат від податкової конкуренції для підприємств в межах Європейського Союзу, які сплачують набагато вищі екологічні податки та збори при виробництві аналогічних товарів.

Для отримання фінансових ресурсів для виконання кліматичних програм, намічених в Україні на перспективу, нашій країні не вистачатиме достатнього обсягу фінансових ресурсів. Тому вважаємо, що лише за рахунок збільшення ставок екологічного податку цю проблему вирішити не можливо. Для подолання означеного вузького місця в бюджетному екологічному механізмі обґрунтовано необхідність використання в Україні так званих «зелених» облігацій як для зовнішніх інвесторів, так й для внутрішніх інвесторів. Аргументовано, що для багатьох українських підприємств-забруднювачів навколишнього середовища, що здійснюють експорт своєї продукції до країн ЄС, джерелом екологічної модернізації могли б стати кредити «зелених» банків, які надають пільгові «зелені» кредити під нижчі відсотки подібним підприємствам, оскільки вони можуть отримати фінансову допомогу з відповідних фондів ЄС. Проте для цього необхідно розробити відповідні бізнес-плани екологічного спрямування, чого

поки не спостерігається у діяльності більшості українських банків. Тому Українська держава повинна розробити систему фінансових стимулів для вітчизняних банків, які орієнтуються на надання «зелених» кредитів.

Подальшою перспективою розвитку екологічного оподаткування в Україні є реформування системи оподаткування з врахуванням досвіду країн ЄС з означеного питання, оскільки наша країна має намір з часом стати учасником даної організації. Відставання з удосконаленням екологічного оподаткування не тільки породжує проблеми з наповненням бюджетів різного рівня у нашій країні, а й ставить під питання майбутній вступ України до Європейського Союзу, тож набуття особливостей екологічного оподаткування притаманних країнам-учасникам ЄС для України є обумовленою необхідністю як для вирішення проблем екологічно-економічного спрямування в межах країни, так і для визнання на міжнародній арені як країни, яка виконує приписи Паризької кліматичної угоди. А це дозволить Україні претендувати на отримання «зелених» інвестицій з міжнародних екологічних фондів. Водночас, керівництву нашої країни важливо не допускати неефективного використання подібних коштів, як це відбулося з японськими коштами, виділених нашій країні в рамках використання вуглецевих квот відповідно до вимог Кіотського протоколу.

Ключові слова: екологічний податок, вуглецевий податок, податок на вуглецевий слід, екологічні доходи бюджетів, видатки на охорону навколишнього природного середовища, «зелені» фінанси, «зелені» облігації, «зелені» кредити, децентралізація, бюджетний механізм, місцеві бюджети, євроінтеграція.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Карлін М., Сучек С., Problems and prospects of using ecological financial and credit instruments in the world and in Ukraine. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. № 2(22). С. 177-185. (0,7 д.а частка автора 0,3 д.а.).
2. Сучек С.І. Екологічне оподаткування: європейський досвід та перспективи його застосування в українських реаліях. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 3 (14). С. 85–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/echcenu_2018_3_14 (0,6 д.а.).
3. Сучек С.І. Екологічний податок та екологічні видатки місцевих бюджетів України. *«Економіка та суспільство»*. 2021. №30. С.113-120. (0,7 д.а.).
4. Сучек С.І. Проблеми вдосконалення екологічного оподаткування в Україні в контексті євроінтеграції. *Світ фінансів*. 2021. № 3(68). С.54-64. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1459/1465>. (0,8 д.а.).
5. Сучек С.І., Карлін М.І. Шляхи трансформації екологічного оподаткування в Україні в контексті євроінтеграції. *«Економіка та суспільство»*. 2021 №31 С. 85-91 (0,6 д.а частка автора 0,3 д.а.).

Статті у міжнародних наукових виданнях

6. Karlin M., Suchek S. The role of green finance in the effective functioning of the budgetary mechanism of ecological taxation *Journal of Modern Economic Research Slovakia*, 2021. Vol. 3, №3. P.5-14 (0,8 д.а., частка автора 0,4., д.а).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Сучек С.І., Карлін М. І. Формування екологічної відповідальності. *Матеріали XII Міжнародна науково-практична конференція аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»*

- (15–16 травня 2018 року), Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 1 електрон. опт. Диск. С. 302-304 (0,2 д.а частка автора 0,1 д.а.)
2. Сучек С.І., Карлін М.І. Оцінка ймовірних вигод та перешкод для використання екологічних фінансів та кредитних інструментів у світі та в Україні. *Матеріали I Міжнародна науково-практична конференції “Імперативи розвитку громадського суспільства у забезпеченні національної конкурентоспроможності”* (13-14 грудня 2018 р.). Батумі (Грузія), 2018. С. 264-267 . (0,2 д.а частка автора 0,1 д.а.)
  3. Сучек С.І. «Зелена» економіка - перспектива чи загроза для українських підприємств? *Міжнародна науково-практична конференція “Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки”* (18 лютого 2020). Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С.320-322. (0,1 д.а)
  4. Сучек С.І. Чи достатньо Україна витрачає на компенсацію збитків завданих природі? *Матеріали XIV Міжнародна наук.-практ. конф. аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»* (12-13 травня 2020 року). Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 1 електрон. опт. Диск. С.415-418. (0,2 д.а)
  5. Сучек С.І., Карлін М. І. Економічна безпека підприємства й екологічне оподаткування: проблема взаємозв'язку. *Інноваційний розвиток та безпека підприємств в умовах неоіндустріального суспільства: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (27 жовт. 2020 р.). Луцьк, 2020. (0,15 д.а частка автора 0,05 д.а.)
  6. Сучек С.І. Зелені облігації - рішучий крок України до зеленої економіки, *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права»* (1 березня 2021), Полтава: ЦФЕНД, 2021. С.24-25 (0,2 д.а.)
  7. Сучек С.І. Зелені облігації – реальна можливість пожвавити «Озеленення» економіки, *Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Science, innovations and education: problems and prospects»* (15-17 вересня 2021). Токіо(Японія). 2021. С.453-458 (0,3 д.а.)